

• Handreiking aanleg WIS

Praktijkgericht stappenplan voor
poldergewijze aanleg van
waterinfiltratiesystemen (WIS)

Een klimaatslimme maatregel voor:

- Minder bodemdaling
- Minder CO₂ uitstoot
- Meer biodiversiteit

Colofon

Samenstellers/bijdragen van:

Marieke Leentvaar (Waaloord, redactie) met bijdragen van de partners van Klimaatslim Boeren op Veen José van Miltenburg, Mieke Vergeer, Marjan Holtman, Harold Vlooswijk, Peter Giezeman, Peter Ruitenburg, Edwin ter Hennepe, Wenche Asyee, Rienk Schaafsma en Els van Westrienen (WhatEls). Opmaak: Topontwerper.

2024

Deze handreiking is één van de producten van het pilotproject [Klimaatslim Boeren op Veen](#).

Inhoudsopgave

Colofon.....	1
Inleiding.....	3
Samenvatting	5
A. Fases polderproces	7
1 Verkenningsfase.....	7
2 Voorbereidingsfase.....	9
3 Planvormingsfase	12
4 Uitvoeringsfase	15
5 Beheer en onderhoudsfase	17
B. Organisatorische facetten polderproces	19
1 Projectorganisatie	19
2 Financieel projectmanagement.....	20
3 Communicatie	22
4 Monitoring.....	24
BIJLAGEN	25
Bijlage 1: Voorbeeld vragenlijst keukentafelgesprekken	26
Bijlage 2: Checklist Globaal drainplan.....	28
Bijlage 3: Voorbeeld deelnemersovereenkomst	30
Bijlage 4: Voorbeeld aanbestedingsbrief.....	32
Bijlage 5: Voorbeeld opdrachtbrief draineur.....	36
Bijlage 6: Tips voor filmen/vloggen	37

Inleiding

Pionieren in de polder

Klimaatslim Boeren op Veen is een pionierend project (2018-2023), gericht op het poldergewijs remmen van bodemdaling en beperking van de CO₂-uitstoot uit veen. En daarnaast bedoeld voor het verkennen van kansrijke maatregelen die de waterkwaliteit en biodiversiteit verbeteren. Om bij te dragen aan toekomstperspectief voor de agrarische bedrijven in het veenweidegebied. Zie voor toelichting de [site](#).

Lessen gebundeld

Sinds de start van de pilot Klimaatslim Boeren op Veen in 2018, is er veel polderkennis en praktijkervaring opgedaan met de organisatie van polderwijze voorbereiding en realisatie van bodemdalingremmende en CO₂-reducerende maatregelen. Er komt veel bij kijken. Dit document biedt handvatten aan initiatiefnemers van een polderproces, gericht op het aanleggen van waterinfiltratiesystemen (WIS). Opgesplitst in een aantal fases en op basis van een aantal praktische onderwerpen. Vooraf geven we eerste de belangrijkste lessen mee. Een winstwaarschuwing is op zijn plaats: successen en lessen uit het verleden bieden geen garantie voor succes in de toekomst.

Maatwerk en mensenwerk

Elke polder vraagt maatwerk, toegesneden op een mix van kenmerken van het bodem- en het watersysteem (zowel op papier als in het veld, dat verschilt soms ook!), effectiviteit en keuze van maatregelen, de wens van de grondeigenaar, en de gewenste impact op polder- en systeemniveau. Daarnaast is het beleid voor het veenweidegebied sterk in ontwikkeling. Maar bovenal is het mensenwerk. Kortom, een blauwdruk bestaat niet. Aandachtspunten en tips wel!

Praktijkgerichte afweging

Dit praktijkgerichte stappenplan gaat dus in op de aanpak en organisatie van de realisatie van waterinfiltratiesystemen (WIS). Daar is al een heel proces aan vooraf gegaan met als resultaat het besluit om tot aanleg van WIS over te gaan, en met welke variant actief/met pomp of passief. De beleidsmatige, bedrijfsmatige en financiële afweging over waarom waar welk type WIS aan te leggen, in relatie tot de kenmerken van het water- en bodemsysteem, de opgaven en ambities van betrokkenen e.d., komen in dit stappenplan niet aan uitgebreid aan bod.

Voor wie?

Dit stappenplan is een handreiking voor agrarische collectieven, waterschappen en adviseurs die aan de lat staan om maatregelen, gericht op het afremmen van bodemdaling en CO₂-reductie, concreet te gaan realiseren.

Waarom WIS?

WIS is een van de beproefde maatregelen die - mits juist aangelegd en beheerd - kan voorkomen dat de veenbodem uitdroogt en oxideert. Dat kan ook met natte teelten, greppelinfiltratie en het opbrengen van klei. Echter, natte teelten en het opbrengen van

klei ('klei in veen') zitten anno 2023 nog in een experimenteer- en onderzoeksfase (en worden onderzocht in het landelijke onderzoeksprogramma VIPNL), en zijn nog niet geschikt bevonden voor grootschalige uitrol.

Waarom een polderaanpak?

Maatregelen tegen bodemdaling hebben alleen zin als er op polderniveau voldoende grondeigenaren meedoen, met voldoende hectares. Want de aanleg van WIS vraagt een nauwe afstemming met het waterbeheer. Met polderniveau bedoelen we een watersysteem technische eenheid - een peilvak. Met een polderproces kunnen de betrokkenen in de polder (boeren, particulieren en eventueel terrein beherende organisaties), de stappen doorlopen voor realisatie van maatregelen zoals WIS. Bij de aanleg van WIS wordt vaak een drempel van tenminste 65% van de voor WIS geschikte gronden per peilvak gehanteerd als richtlijn. Dit omdat anders te veel verschillende bodemhoogten zouden kunnen ontstaan in een polder en vanwege effectiviteit en watersysteem. Deze ondergrens kan worden vastgesteld door het betreffende waterschap en provincie.

Meer weten?

Neem contact op met:

- Agrarisch collectief Rijn, Vecht en Venen, José van Miltenburg: jose@rijnvechtenvenen.nl
- Agrarische natuur- en landschapsvereniging Rijn en Gouwe Wiericke, Mieke Vergeer: info@rijnengouwewiericke.nl
- Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden, Marjan Holtman: marjan.holtman@hdsr.nl
- Waterschap Amstel, Gooi en Vecht, Renske Klein: renske.klein@waternet.nl
- Waaloord, Marieke Leentvaar: marieke.leentvaar@waaloord.nl

Samenvatting

Hieronder worden de fases (A) en thema's (B) eerst compact benoemd en daarna uitgebreid toegelicht. Wat betreft de fases vooraf de opmerkingen dat deze in de praktijk soms niet zo duidelijk te onderscheiden zijn.

A. Fases polderproces

1. Verkenningsfase - peilen wie en wat

Op initiatief van enkele boeren en/of waterschap/gemeente/andere partij, lijkt er interesse en het momentum om met zoveel mogelijk grondeigenaren het gesprek aan te gaan: wie wil wat, en wat kan uitgevoerd? In deze fase worden de keukentafelgesprekken met alle grondeigenaren/gebruikers gevoerd en beleidskaders en financieringsopties in beeld gebracht.

Met als resultaat: voldoende interesse bij grondeigenaren, zicht op gezamenlijke doelen en met welk type maatregelen, bij wie/waar mogelijk te realiseren, en een team (initiatiefgroep) met capaciteit om de volgende fase te trekken en zich top financiering.

2. Voorbereidingsfase - concretiseren

Gesprekken met potentiële deelnemers over wensen/doelen/ambities op meerdere thema's, type maatregelen, koppelkansen (ANLB, waterkwaliteit etc.). En het voorbereiden van de projectorganisatie (wie gaan verantwoordelijkheid nemen, wie nodig).

Resultaat: een grove indicatie van aantal ha's en type maatregelen, indicatie kosten + financiering en zicht op projectpartners + rollen/verantwoordelijkheden.

3. Planvormingsfase - praktische afspraken, subsidietraject, formaliseren

Het concreet uitwerken van een projectplan met maatregelen (drainageplan) met begroting en dekkingsplan ten behoeve van een subsidieaanvraag. De voorbereiding van eventuele vergunningen, het vastleggen van samenwerkingsafspraken, offertes, projectleider regelen, het vastleggen van deelnemersovereenkomsten.

Resultaat: formele afspraken op basis van een concreet uitvoeringsplan met financiering. Parallel stellen waterschappen vaak een monitoringsplan van grond- en oppervlaktewater op.

4. Uitvoeringsfase - doen en checken en verantwoorden

Het offertetraject met draineurs, opdracht geven, afspraken met deelnemers over de uitvoering, toezicht houden op het uitvoeringsproces en de kwaliteit van de aanleg, communicatie met deelnemers en omgeving, etc. en eindrapportage en verantwoording.

Resultaat: maatregelen met goede kwaliteit en op tijd aangelegd, en tevreden deelnemers.

5. Beheerfase - monitoren, studiegroepen

Leren werken met WIS door seizoenen heen, inzicht krijgen in impact op de bedrijfsvoering, checken van de werking. Vaak monitort het waterschap op diverse aspecten. Grondeigenaren checken de werking, kunnen zelf grondwaterstanden meten (peilbuis), ervaringen uitwisselen in studiegroepen.

Resultaat: inpassing van maatregelen in de bedrijfsvoering door deelnemers en het leren werken met de maatregelen, zodat het optimaal functioneert

De overgangen tussen de fases zijn niet heel scherp. Het helpt om vooruit te denken en terug te werken. De looptijd van initiatief tot oplevering neemt, minimaal 3 jaar in beslag, is onze ervaring. Dat komt o.a. omdat processen met veel betrokkenen nu eenmaal tijd kosten, de afhankelijkheid van subsidieprocedures, weer- en seizoensinvloed (omstandigheden geschikt voor aanleg WIS, natte winter, te droge zomer, weidevogelseizoen etc.) en het enthousiasme en aandacht van iemand die de voortgang bewaakt.

B. Organisatorische facetten polderproces

In de verschillende fases van het polderproces komen de volgende onderwerpen doorlopend terug. Daarom gaan we daar apart op in:

1. Projectorganisatie
2. Financieel projectmanagement
3. Communicatie
4. Monitoring

Hierna gaan we dieper in op de te zetten stappen en facetten.

A. Fases polderproces

1 Verkenningsfase

Een aantal agrariërs en het waterschap/andere overheid vinden elkaar in een kans om aan de slag te gaan met bodemdalingremmende maatregelen. Vaak speelt er overigens meer. De tijd is rijp om te kijken wat wél gerealiseerd kan.

Dit betreft de fase van de eerste keukentafelgesprekken met veel grondeigenaren/gebruikers, het in beeld brengen van de beleidskaders en het op een rij krijgen van de financieringsopties.

Met als resultaat: zicht op voldoende deelnemers, zicht op gezamenlijke doelen en kansrijke te nemen maatregelen en een team (initiatiefgroep) met capaciteit om de volgende fase in te gaan. Een gezamenlijk besluit: wel of niet verder uitwerken?

Wie start en waartoe?

Wie de eerste stap zet, maakt niet uit. Dat kan zijn een tweetal boeren, een agrarisch collectief of LTO-afdeling, of het waterschap, provincie of gemeente vanwege een beleidsontwikkeling/grote gebiedsopgave. Zij polsen bij elkaar hoe kansrijk een verkenning is naar de interesse om met opgaven als bodemdaling, biodiversiteit, waterbeheer, en eventueel andere maatschappelijke opgaven zoals duurzame energie, aan de slag te gaan. En wat er nodig is om tot uitvoering te komen van welke maatregelen. Ook is het van belang zicht te krijgen op beschikbare subsidie voor welk type maatregelen én voor de organisatie. Zonder zicht daarop, strandt een initiatief al snel.

Vanaf het begin moet duidelijk zijn wie vanuit de boeren het proces trekt en als aanspreekpunt optreedt. Vaak is dat een groepje van 3 tot 5 boeren dat het voortouw neemt. Zij zijn verantwoordelijk voor het proces en ‘opdrachtgever’, daarbij ondersteund en geadviseerd door waterschap/gemeente/provincie/adviseur.

Wie voert wat uit?

In deze fase voer je de eerste keukentafelgesprekken met grondeigenaren/pachters (>5ha) en breng je het beleid van de betrokken overheden in het gebied in kaart. Deze gesprekken worden meestal uitgevoerd door een onafhankelijk persoon (al dan niet ingehuurd) in opdracht van de boerenkerngroep. Vaak gaat iemand van de kerngroep en/of waterschap mee op gesprek. Spreek dat vooraf goed met elkaar door, zodat het werkbaar en uitvoerbaar is. Soms volstaan één of enkele gezamenlijke bijeenkomsten met de agrariërs, of het is op voorhand al duidelijk dat er interesse is om mee te doen.

Welke vragen staan centraal?

Bepaal vooraf welke vragen centraal staan in de keukentafelgesprekken. Zie bijlage 1 voor een voorbeeld vragenlijst. De aanleg van WIS kan als een hefboom werken om ook andere

maatschappelijke opgaven integraal aan te pakken, zoals het versterken van de biodiversiteit, waterkwaliteit en sluiten van kringlopen. De eerste stap is met elkaar de doelen te bepalen (wat wil je naast bodemdaling afremmen nog meer bereiken?) en welke maatregelen daaraan bijdragen. De keukentafelgesprekken moeten dit beter in beeld gaan brengen.

Wat is het resultaat van deze fase?

Een go/no-go besluit om door te gaan naar de volgende fase: het plan concreet gaan uitwerken, of niet. Dat wordt bepaald door de combinatie van:

- Voldoende energie in het gebied/initiatief boeren, en beleidsmatig bij waterschap/provincie/ gemeente.
- Een duidelijk gezamenlijk doel met zicht op concrete haalbare maatregelen om bodemdaling aan te pakken (bij voorkeur minimaal 65 % van geschikte percelen voor WIS of andere bodemdaling remmende maatregelen per peilvak).
- Zicht op financiering van te nemen maatregelen én budget om de planfase te organiseren. Vaak is het nodig om iemand in te huren die de het projectplan schrijft en de subsidie voorbereidt, in nauw samenspel met de initiatiefgroep.
- Een projectorganisatie met een penvoerder (= eindverantwoordelijke, vraagt subsidie aan en regelt financiën).

Afbeelding 1. Grondwaterpeilbuis plaatsen. Foto: Annette van Schie.

2 Voorbereidingsfase

In deze fase worden keuken- en beleidstafelgesprekken gevoerd met potentiële deelnemers over gewenste/kansrijke maatregelen, inclusief koppelkansen (ANLB, waterkwaliteit etc.), wateropgaven/kansenkaart maatregelen en het regelen van de projectorganisatie. Wat wil je samen bereiken?

Resultaat: een grove indicatie van het aantal ha's en type maatregelen, serieus geïnteresseerde deelnemers, kennisvragen, een kostenindicatie en zicht op projectpartners en -rollen/verantwoordelijkheden en randvoorwaarden zoals vergunningen.

Wie voert uit?

Vorm een initiatiefgroep/projectteam (zie ook paragraaf B.1). Bijvoorbeeld bestaande uit:

- ca. 2 personen, vanuit agrarisch collectief/rechtspersoon als vertegenwoordiging agrarische deelnemers;
- vertegenwoordiging vanuit waterschap;
- ca. 2 actieve deelnemers voor een aanjagende/verbindende rol;
- eventueel de lokale LTO-afdeling;
- provincie, afhankelijk van opgaven/relatie met andere gebiedsprocessen;
- eventueel de gemeente, afhankelijk ambitie/capaciteit;
- onafhankelijk (proces en/of agrarisch) adviseur.

Het tandem collectief/agrariërs met waterschap is cruciaal gebleken vanwege praktijk- en gebiedskennis vanuit boeren en watersysteem. Verken en maak afspraken over welke rechtspersoon namens de deelnemers de subsidie straks wil gaan aanvragen, de financiën beheert en verantwoording aflegt. Zoek uit welke consequenties/mogelijke risico's dat heeft (financieel, juridisch - dat kan verschillen per rechtspersoon en subsidieregeling).

Welke vragen/onderwerpen staan centraal?

- Het bepalen van de grenzen van het werkgebied; een peilvak of anders, in overleg met het waterschap. De ervaring leert: maakt het niet té groot in aantal ha's (200-400 ha) en aantal deelnemers (10-20 boeren/grondeigenaren). Kijk naar het aantal grondeigenaren en type (agrariërs, terreinbeherende organisaties, aandeel pachters, overheden) en complexiteit van opgaven. Kijk dan wat behapbaar lijkt en watersysteem technisch handig is.
- Een plannen van een plenaire bijeenkomst om het proces te schetsen aan de potentiële deelnemers en partners.
- Keukentafelgesprekken; in beeld brengen en ophalen van vragen en wensen die bij potentiële deelnemers leven, door vertegenwoordiger (bv. agrarisch collectief) en bij voorkeur samen met het waterschap. Draagvlak in kaart brengen voor

verschillende typen maatregelen en aanpak van andere opgaven. Van ieder gesprek wordt een kort verslag gemaakt door agrarisch collectief/waterschap.

- In beeld brengen van randvoorwaarden van het waterschap; peilbesluiten, waterplannen, drooglegging, opgaven waterberging en waterkwaliteit.
- In beeld krijgen van financieringsmogelijkheden en subsidievoorwaarden bij provincie en Rijk, waterschap. Denk ook aan vergunningen!
- In beeld brengen van andere opgaven in het gebied, zoals ANLb, natuurvriendelijke oevers, biodiversiteit, enzovoort (voor zover relevant). Dit is modulair vorm te geven (module bodemdaling, biodiversiteit, energie), waarbij deelnemers aan één of meerdere modules kunnen deelnemen. Zie bijlage 1 voor voorbeeld vragen.
- Kaartmateriaal verzamelen bij (en bij voorkeur door) het waterschap: zomerpeil, winterpeil, hoogteligging, grondsoort, kunstwerken, veentype en archeologische objecten, nutsvoorzieningen (of plannen daarvoor).
- Het maken van een geschiktheidskaart voor WIS of andere bodemdaling remmende maatregelen, op basis van aangeleverd kaartmateriaal, meestal door het waterschap. Zie voorbeeld in Figuur 1.
- In het projectteam verkennen: contractvoorwaarden, eigen bijdrage deelnemers (zie paragraaf B.2.3 voor nadere toelichting). Hoe duidelijker je als projectteam de keuzes en ‘spelregels’ in deze fase neerzet, hoe meer profijt je er later in het proces van hebt. Je gaat goed voorbereid de gesprekken met de deelnemers aan.
- Verkenning van de financiering voor de organisatie van de planfase. Omdat de boereninitiatiefnemers, maar ook waterschap/gemeente vaak niet de pen zelf ter hand nemen, wordt er een externe adviseur ingehuurd die in opdracht van het polderteam het projectplan en drainplan opstelt, en helpt om de subsidieaanvraag in te dienen.

Hoe pak je de verkenning aan?

In meerdere vergaderingen met de initiatiefnemers/projectgroep, werk je bovenstaande vragen en acties uit. Vaak is de polderavond (de plenaire bijeenkomst) voor alle grondeigenaren/gebruikers het startmoment waarin je toelicht waarom je aan de slag wilt met de verkenning naar bodemdaling-/ CO₂-reductiemaatregelen en andere thema's. Het waterschap kan toelichten hoe de polder in elkaar steekt wat betreft water en bodem. De provincie kan toelichten wat er nog meer speelt. Vertel wat je in de individuele gesprekken wilt inventariseren en hoe met de uitkomsten wordt omgegaan. En vooral: waarom het belangrijk is dit samen op te pakken!

Het zal een uitdaging zijn om alle adressen te verzamelen. Je hebt te maken met de privacy (AVG). Huis-aan-huis een uitnodiging rondsturen is een voor de hand liggende, maar arbeidsintensieve actie. Mogelijk kan de gemeente en/of waterschap helpen met eigen communicatiekanalen.

De adviseur/projectleider bewaakt dat iedereen de afgesproken acties nakomt.

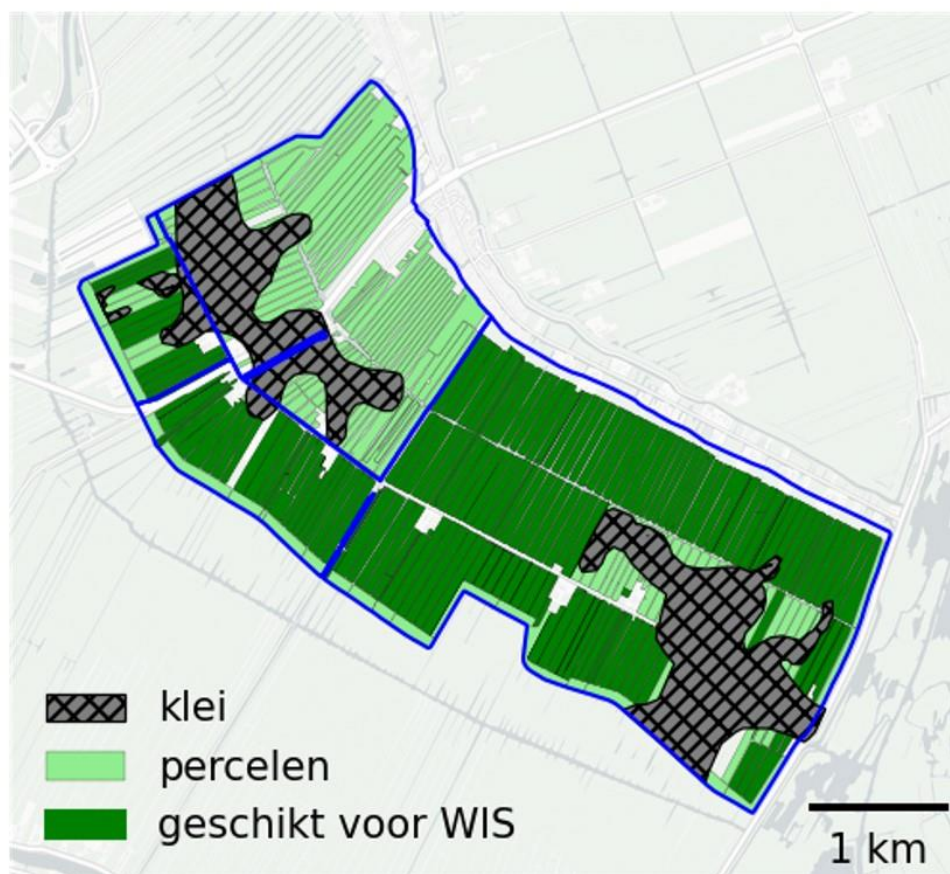
Na de startavond gaat de adviseur/iemand collectief de keukentafelgesprekken voeren voor een inventarisatie van interesse in type maatregelen, voorwaarden, het proces verder etc. Zodra die zijn afgerond, bespreek je de uitkomsten in het projectteam. En koppelt de

resultaten van deze gesprekken in een 2^e avond terug aan alle betrokkenen. Met een voorstel/peiling: wat wordt de volgende stap?

Wat is het resultaat van deze fase?

Een rapport(je) met bevindingen, een grove indicatie van het aantal ha's en type maatregelen, welke doelen kunnen worden bereikt (bijdrage CO₂ reductie), een kostenindicatie en mogelijke financiering en een beoogde projectorganisatie (wie is rechtspersoon/penvoerder welke partners met welke rollen/verantwoordelijkheden).

Op basis hiervan kan de projectgroep i.o.m. de geïnteresseerde deelnemers besluiten om de volgende fase in te gaan: de planfase waarin dit globale plan wordt uitgewerkt tot een projectplan voor een subsidieaanvraag en voorbereiding van uitvoering.

Figuur 1. Geschiktheidskaart. Licht- en donkergroen zijn de meest geschikte percelen, kaart wordt aangeleverd door het waterschap. De richtlijnen voor optimale draandiepte (Keur) kan verschillen per waterschap.

3 Planvormingsfase

In deze fase ga je het globale plan concreet maken en afspraken zakelijk vastleggen. Nu komt het aan op commitment van alle betrokkenen te organiseren.

Op basis van een drainageplan, projectplan met begroting en dekkingsplan ten behoeve van een subsidieaanvraag, voorbereiding voor eventuele vergunningen, het vastleggen van samenwerkingsafspraken, formeren van een projectteam, inhuren/regelen van een projectleider en het vastleggen van deelnemers-overeenkomsten.

Resultaat: projectplan + organisatie die klaar staat, overeenkomsten en een goedgekeurde subsidieaanvraag.

Welke activiteiten? Plan uitwerken

- Het maken van een drainageplan/drainagetekeningen per deelnemer. Op een inloopdag (of via keukentafelgesprekken) wordt met elke deelnemer het drainageplan globaal ingevuld aan de hand van kaarten en voorbereiding door de deelnemer (zie bijlage 2). Tijdens deze dag kan een draineur worden uitgenodigd. Het drainageplan wordt opgesteld in samenspraak met de deelnemer (kennis percelen), waterschap, agrarisch collectief en een onafhankelijke adviseur/deskundige (werkt uit, bewaakt kwaliteit/onderbouwing keuzes/onafhankelijk). Verken naast de aanleg van drains ook de wens en noodzaak tot bijvoorbeeld peilbuizen, ten behoeve van monitoring grondwaterstanden in percelen en inspectieputten.
- Houd rekening met de KIWA-richtlijn (BRL1411) (o.a. over de afstand tussen de drains om tot een optimaal effect te komen - de richtlijn gaat uit van 4 meter - over kwaliteit van het materiaal, en proces van uitvoering). Een geschiktheidskaart van het waterschap is hier van belang. De richtlijn van het KIWA vraagt om een goede onderbouwing van keuzes ten aanzien van de drainafstand, diepte e.d. Soms is een doorlatendheidsonderzoek nodig.
- Het uitwerken van andere maatregelen. De aanpak van bodemdaling en CO₂-uitstoot kan aanleiding zijn om ook naar andere praktijkrijpe maatregelen te kijken. Denk aan maatregelen ter verbetering van de waterkwaliteit, waterkwantiteit, biodiversiteit, methaan, landschap (kleine landschapselementen), energietransitie, kavelruil. Mocht dat spelen, werk dan met modules met een eigen werkgroep. Doe dit samen met andere relevante gebiedspartijen. Voorbeeld: meepakken aanleg vooroevers, sloop oude bruggen e.d.
- Aanvullend kan in het werkgebied een monitoringsplan (grondwater, waterkwaliteit in relatie tot WIS) door het waterschap worden opgesteld. In samenspraak kun je kijken of je waterkwaliteit met boeren kunt meten en monitoren.

- Maak op basis van uitwerking drainageplan per (geschikt) perceel per deelnemer de totaaloptelling voor benodigd materiaal. Rekening houdend met KIWA richtlijn, zie [BRL1411](#). Houd argumentatie bij waarom welke keuzes worden gemaakt.
- Vraag na bij het waterschap of de aanleg van een waterinfiltratiesysteem (of drukdrainage) vergunningplichtig is of volstaat met een melding. Dit is bij elk waterschap anders. De aanvrager kan deze aanvraag c.q. melding voorbereiden, maar in de meeste gevallen moeten de boeren zelf tekenen.
- Subsidieaanvraag. Afhankelijk van de subsidieregeling bevat de aanvraag de volgende onderdelen:
 - **Projectplan**, gericht op uitvoering van de maatregelen en projectorganisatie die daarvoor nodig is.
 - Bij subsidieregelingen wordt vaak een **onderbouwing** gevraagd met de te behalen CO₂-reductie op basis van [rekenregels SOMERS 2.0](#). Het waterschap kan wellicht ondersteunen bij die berekeningen.
 - **Begroting**, inclusief het in beeld brengen van de overige kosten, aanvragen offertes, afstemming met waterschap. Kostenposten kunnen zijn:
 - *Aanlegkosten*. Aanbrengen en materiaalkosten als drainslangen, verzamelputten, eindbuizen, greppelbuizen (ter vervanging van buizen die stuk worden gereden doorsneden worden), eindbuisbescherming (van de eindbuis in de sloot zodat er geen bagger in loopt), eventueel drukpompen en aanleg elektriciteit;
 - *Uithalen van fossiele boomstronken* uit het veen en opvullen gaten, grond en inzaaien gras; plaatsen grondwaterbuizen of inspectieputten. Reserveer hier een bedrag voor;
 - *Projectorganisatie*: raming van ureninzet van adviseurs voor het maken plannen/subsidieaanvraag en bijeenkomsten, inzet van boeren die extra inzet plegen in de projectgroep, voor financiële administratie en verantwoordingsrapportages.
 - *Communicatie en PR*: denk aan kosten voor feestelijke start, informatiebord ter plaatse, ureninzet voor nieuwsbrieven aan deelnemers, inhoudelijke bijeenkomsten met deelnemers, contact met de deelnemers.
 - *Post voor nazorg en onderhoud* gedurende x-aantal jaar;
 - **Financieel dekkingsplan**. In een eerder stadium is al verkend of en welke subsidieregeling aangesproken gaat worden. Stel nu de begroting en het dekkingsplan zo op, dat het past binnen de subsidieregeling, check ook voorwaarden. Is er cofinanciering nodig? Regel eventueel een pre-toets bij de beoogde financier. Check ook (afhankelijk van de financiering) of er voorfinanciering /voorschotten nodig en mogelijk is. Zo nee (in geval POP) en heeft de penvoerder onvoldoende liquiditeit/reserves om dat te doen, dan moet er via een bank/derde voorfinanciering geregeld worden (zie paragraaf B.2). Bepaal of de eigen bijdrage onderdeel is van het totale financieringsplan van een subsidieaanvraag WIS, of dat het parallel loopt en besteed wordt aan realisatie van de andere doelen.

- **Afspraken tussen partners over de projectorganisatie.**
Indien voor subsidie nodig: intentieverklaring of samenwerkingsovereenkomst tussen aanvrager, waterschap, gemeente (en eventueel anderen). En deelnemersovereenkomsten met penvoerder/aanvrager. Stem dit goed af met de subsidieadviseur van de provincie.

Formaliseren afspraken

- **Projectorganisatie.** Een sterk team (enthousiasme, expertise en netwerk, zakelijke randvoorwaarden geregeld) bepaalt het succes, bestaande uit de betrokken partners/organisaties. En met enthousiaste mensen met een duidelijke rol- en taakverdeling en met diverse expertises. Zie paragraaf B voor nadere toelichting! Vaak is het noodzakelijk om een **samenwerkingsovereenkomst** af te sluiten tussen aanvrager, de deelnemers en eventueel andere partijen. Gebruik hiervoor het format van de betreffende subsidieregeling. Vaak is dat ook een pers-/feestelijk moment.
- Concept projectplan aan deelnemers ter **goedkeuring** voorleggen.
- In de **deelnemersovereenkomst** kan de aanvrager enkele aspecten (afhankelijk wat nodig en gewenst is) afspreken en vastleggen. Zie voorbeeld in bijlage 3.
- Zoals te nemen maatregelen (met kaartje met maatregelen ingetekend), de eigen bijdrage (hoogte, betaling), waaraan eigen bijdrage ten goede komt, instandhoudingsverklaring en, afspraken over eventuele risico's (financieel, aansprakelijkheid) en verklaring dat de deelnemer de investeringen ten minste 5 jaar in stand houdt (is vaak nodig bij de subsidieaanvraag). In de deelnemersovereenkomst opnemen dat deelnemers toestemming geven voor toegang tot hun percelen met het oog op monitoring en controle.
- Opstellen en **ondertekenen** deelnemersovereenkomst tussen deelnemers en aanvrager.

Afbeelding 2. Laten zien wat je doet en er trots op zijn! Een communicatie uiting bij de ondernemers op het erf.

4 Uitvoeringsfase

De financiering is rond: aan de slag!

In deze fase organiseer je het offertetraject voor geïnteresseerde draineurs, geef je na een beslissing de opdracht tot uitvoering, maak je afspraken met deelnemers over de uitvoering praktisch, houd je tijdens de aanlegfase toezicht op de voortgang en kwaliteit van de aanleg, regel je praktische zaken etc.

Deze fase is afhankelijk van seizoen- en bodemomstandigheden. En vraagt om een alert samenspel van de draineur(s), projectleider en deelnemers om tempo te houden. Houd rekening met onverwachte omstandigheden.

Resultaat: maatregelen met een goede kwaliteit en op tijd aangelegd.

Afbeelding 3. Aanleg van een verzamelput voor de buizen. Foto: uit Netvlist aflevering 3, Alma Producties.

- **Startschot go/no-go**
Bepaal vooraf wanneer de uitvoeringsfase begint. Als de beschikking binnen is bijvoorbeeld, want dan weet je zeker dat je financiering geregeld is. Je kunt risico nemen eerder te beginnen. Spreek dat duidelijk af met deelnemers en eventueel aannemers. Bespreek ook of je bij de aanleg van de eerste drains (of een andere maatregel) een persmoment wilt.
- **Offertetraject draineur**
Gezien de omvang van het bedrag moeten waarschijnlijk meerdere offertes worden opgevraagd (openbare of onderhandse aanbesteding) voor de aanleg van WIS. Hiermee worden meerdere (conform de KIWA-richtlijn gecertificeerde/werkende) loonwerkers of draineurs aangeschreven. Dit is ook afhankelijk van de subsidievereisten. Meestal heb je de offerte al eerder nodig. Een voorbeeld van de

uitvraag vind je in bijlage 4. In de meeste gevallen is een agrarisch collectief niet aanbestedingsplichtig (zie de betreffende subsidieverordening). Bepaal vooraf of elke deelnemer zelf een offerte gaat opvragen of dat je het als collectief regelt (tot nu toe vaak het geval). Bepaal vooraf ook op basis waarvan je de opdracht gaat gunnen (transparantie in selectiecriteria, prijs vs. kwaliteit %) en leg de hele procedure van uitvraag tot gunning goed vast in een dossier. Bijlage 5 bevat een voorbeeld opdrachtbrief als de draineur is gekozen.

- **Start aanleg**

Vlak voordat de draineur aan de slag gaat, is een definitieve bespreking van de plannen nodig met de deelnemer. Hierbij worden de plannen nog een keer besproken met de betreffende deelnemer, de draineur en de onafhankelijke (technische) adviseur met ervaring met WIS. Zorg dat er iemand verantwoordelijk is en toezicht houdt op de kwaliteit van de aanleg. Overweeg het formeren van een technisch groepje bestaande uit de projectleider van het drainagebedrijf, de technisch projectleider namens de initiatiefnemer en één of enkele deelnemende agrariërs. De draineur moet de graafwerkzaamheden tijdig melden bij het Kadaster ([KLIC](#)-melding).

- **Tijdens de aanleg**

Iemand van het projectteam met die taak/adviseur, gaat regelmatig kijken en voert de controle uit aan de hand van een vooraf overeengekomen checklist (voorbeeld bijlage 2). Door de KIWA richtlijn ([BRL1411](#)) lijken deze checklist overbodig, maar ze kunnen in aangepaste vorm wel helpen bij gesprekken tussen deelnemer en draineur over wat precies waar gaat gebeuren.

- **Oplevering - controle**

Check bij oplevering of alles is opgeleverd zoals is afgesproken/conform de criteria. Een checklist kan helpen om met de grondeigenaar en draineur alles langs te lopen: drains, putten, eventuele herstelwerkzaamheden. Is er een GIS-kaart waarop alles is vastgelegd?

5 Beheer en onderhoudsfase

Deze fase betreft de nazorg, het beheer en onderhoud en het leren werken met WIS.

Een belangrijke fase, want zonder juist gebruik en inregelen van WIS in relatie tot het watersysteem en de bedrijfsvoering, werkt het niet goed. Dan zal de genomen maatregel niet tot het gewenste effect leiden; een hogere grondwaterstand en natter veen in droge perioden.

Resultaat: deelnemers kunnen de maatregel inpassen in de bedrijfsvoering en leren ermee te werken zodat het optimaal functioneert. En de hogere grondwaterstand bijdraagt aan veenbehoud en een toekomstbestendige melkveehouderij.

Ook hoort bij deze fase de langjarige monitoring en uitwisseling van kennis.

Beheer en onderhoud maatregelen

In de deelnemersovereenkomst (zie voorbeeld in bijlage 3) wordt een instandhoudingsverklaring voorgesteld. Dit heeft tot doel de deelnemer te stimuleren het functioneren van het WIS regelmatig te controleren. Nazorg is ook onderdeel van de KIWA richtlijn ([BRL1411](#)). Aandachtspunten voor deelnemers om bij de (jaarlijkse) controle van de werking van de drainage zijn:

- bovenkant eindbuis mag niet boven het waterpeil uitkomen, indien dit wel het geval is kan er een aanpassing worden gedaan door bijvoorbeeld de eindbuis schuin af te zagen;
- aansluitingen op de sloot (eindbuizen) dienen gecontroleerd te worden op schade en vervolgens gerepareerd;
- er mag geen lucht in het systeem zitten. Indien dit wel het geval is moet het systeem ontluicht worden aan het einde van de buizen. Buizen moeten daarvoor uitgegraven worden en de dop tijdelijk verwijderd om de lucht te laten ontsnappen. Praktijk wijst uit dat dit zelden voorkomt. Door de waterdruk wordt de lucht vanzelf uit het systeem geduwd;
- hoeveelheid zand/modder in de verzamelput onder de onderkant van de drains. Als dit te veel is, kan de put worden uitgeschept of schoongespoeld;
- vervuiling van het systeem met modder of ijzer. In dat geval kan het systeem worden doorgespoten. De doorspoeldruk op de spuitkop mag niet hoger zijn dan 10-12 bar, om schade aan de drainbuis, omhulling en bodemstructuur te voorkomen.

Neem voor tips en ervaringen in de praktijk contact op met agrarische collectieven waar WIS al is aangelegd zoals in de polders bij De Vlist (Agrarisch Collectief Krimpenerwaard), Lange Weide en Meije Polder Laag (Rijn en Gouwe Wiericke), Peilvak 9 en Groot Mijdrecht (Gebiedscoöperatie Groot Wilnis-Vinkeveen), Kortrijk-Portengen, Spengen (Rijn Vecht en Venen).

Afbeelding 4. Aankleding van een locatie laat zien waar je mee bezig bent.

B. Organisatorische facetten polderproces

1 Projectorganisatie

Een sterke projectorganisatie is cruciaal. En is niet vanzelfsprekend geregeld. Daarom besteden we hier extra aandacht aan het belang van (en wat je nodig hebt voor) een goed 'polderteam'. Onderstaande aandachtspunten kunnen je helpen zaken scherp te krijgen en goed voorbereid aan de slag te gaan met een realistisch plan.

Welke rollen en expertises heb je nodig?

- **Projectleider.** Vaak een boer/boerin van een collectief, als gezicht van het gebied en de boeren. Aanvullend 1-2 actief betrokken boeren/boerinnen als kerngroepje/initiatiefnemers.
- **Waterschapper.** Een beleidsadviseur met expertise over bodem- en watersysteem met het oog op effectieve maatregelen, relatie met andere wateropgaven, beheer, vergunningen etc. Ad hoc overleg met hydroloog/expert i.v.m. berekeningen.
- **Adviseur(s).** Niet alle collectieven hebben deskundigheid en capaciteit in huis om keukentafelgesprekken te voeren, projectplannen en subsidieaanvragen te schrijven, drainplannen op te stellen. Daarom schakelen collectieven meestal (agrarische bedrijfs-) adviseurs in en/of adviesbureaus. Voor technische kennis over WIS, die de boerentaal spreekt om tot optimale keuzes te komen. Vanwege ervaring met drain- en projectplannen, het proces met waterschap, provincie en andere spelers goed kan managen voor verbinding met de beleidscontext. Of projectmanagement (voorstel, verantwoording e.d.).
- **Onafhankelijke kwaliteitstoetsers** WIS (ad hoc deelnemer team).
- **Monitoring** (vaak door het waterschap).
- **Penningmeester** – iemand die namens de aanvrager focus heeft op duidelijke en verantwoordelijk financiële zaken, financieel beheer/administratie en verantwoording. Betrek de penningmeester vanaf het begin!
- **Communicatie.** Een aparte taak! Zowel naar deelnemers over het proces, het concept (stukken etc.) als partners over het proces, de resultaten etc. En breder (pers, startevenement, nieuwsberichten, perscontact). Spreek af wie dat organiseert/bewaakt.

2 Financieel projectmanagement

Een uitvoeringsplan voor bodemdalingremmende maatregelen – WIS – kent vaak een begroting van 1 tot 1.5 miljoen euro. Dat moet goed onderbouwd in het projectplan, in de uitvoeringsfase goed geadministreerd, en naar subsidieverstrekkingen verantwoord worden. In dit hoofdstuk de financiële aandachtspunten.

Financiële organisatie

Zoals eerder aangegeven: elk polderproces waar WIS gerealiseerd gaat worden heeft een eindverantwoordelijke partij nodig: een formele aanvrager van de subsidie/ penvoerder. Dit is vaak een rechtspersoon; een stichting, vereniging/coöperatie of ander samenwerkingsverband. Met een bestuur als eindverantwoordelijke, die risico's kan dragen en ondersteuning kan bieden. Dat betekent dat het verstandig is om de penningmeester vanaf het begin te betrekken, zodat hij/zij kan overzien wat nodig is aan administratie, mee kan denken in de organisatie van de aanbesteding, verantwoording en eventuele risico's. De penningmeester wordt meestal bijgestaan voor een externe adviseur die ook helpt bij het projectplan en subsidieaanvraag.

Btw

De btw in een subsidieaanvraag is een apart verhaal. Het is verstandig om je daarin vooraf te verdiepen en eventueel advies te vragen bij de belastinginspecteur.

Er zijn verschillende opties mogelijk:

- Aanvrager is niet btw-plichtig:
 - Aanvrager kan geen btw terugvragen en vraagt dus subsidie aan incl. btw (indien dit in de subsidieregeling mogelijk is). Je hebt dan als aanvrager een btw-verklaring nodig.
 - Alle facturen zijn incl. btw.
- Aanvrager is wél btw-plichtig en heeft een btw-nummer:
 - Alle facturen zijn incl. btw en aanvrager kan btw terugvorderen bij de belastingdienst. Aanvrager vraagt dan subsidie aan excl. btw. Over de verkregen subsidie hoeft geen btw te worden afgedragen.
- Aanvrager is een samenwerkingsverband van deelnemers en eventueel ander partijen die btw- plichtig zijn:
 - De facturen zijn inclusief btw en gericht aan de deelnemers, deze kunnen de btw verrekenen. De subsidie is btw- vrij. De aanvrager betaalt de subsidie uit aan de deelnemer exclusief btw.

In alle gevallen geldt: vraag bij twijfel een beschikking van de belastinginspecteur!

Liquiditeitsplanning

Als plannen worden uitgevoerd met subsidie, kan er een behoorlijke tijd zitten tussen het moment dat facturen moeten worden betaald, en het moment dat de subsidie wordt uitgekeerd (op grond van die facturen). In alle gevallen is het zinvol om een liquiditeitsplanning te maken om te voorkomen dat je onverwacht in financiële problemen raakt. Daarom is actieve betrokkenheid van de penningmeester van belang. Het is verstandig om bij subsidieaanvraag een verzoek tot voorfinanciering te doen. Eventueel zal het nodig zijn om te zorgen voor een overbruggingskrediet, bijvoorbeeld bij een gemeente of een bank.

Eigen bijdrage deelnemers

- Vaak is een eigen bijdrage van deelnemers een eis in subsidieregelingen. Ook binnen Klimaatslim Boeren op Veen- projecten was het gebruikelijk dat deelnemers een financiële eigen bijdrage leveren. Een eigen bijdrage zorgt voor betrokkenheid, ook al is er soms 100% subsidie mogelijk voor de maatregel zelf. De eigen bijdrage kan een stimulans zijn om ook andere maatregelen te gaan nemen/deelname aan studiegroepen te stimuleren.
- Hanteer voor de eigen bijdrage een vast bedrag per ha voor de aanleg. Dat is transparant, makkelijk, duidelijk en gelijk voor iedereen. Gangbaar (bij Klimaatslim Boeren op Veen, subsidieregelingen) is € 500/ha, onafhankelijk van het type drains. Soms is passieve WIS namelijk niet effectief op die plek en is actieve WIS (drukdrainage) noodzakelijk. Een vast bedrag werkt administratief makkelijk en communiceert eenvoudig naar de deelnemers.
- Maak vooraf duidelijke afspraken met deelnemers waaraan de eigen bijdrage kan worden besteed. Bepaal een bestemming voor de eigen bijdragen (bijv. bijdrage aan organisatiekosten, aan beheerfase voor studiegroepen).

Afbeelding 5. Aan de slag in Meijepolder Laag. Foto: Mieke Vergeer.

3 Communicatie

In een polderproces met vele direct betrokkenen, maar ook in de context van een groter gebiedsproces, is het verstandig aandacht te besteden aan communicatie:

- **Binnen de polder/het gebied.** Het is belangrijk om deelnemers en partners te informeren over de voortgang, om successen te vieren, kennis en inzichten te ontwikkelen en te delen.
- **Met de buitenwereld.** Leg daarbij niet de nadruk op de techniek, maar op de doelen (minder bodemdaling en CO₂-uitstoot, betere waterkwaliteit, biodiversiteit) die je nastreeft. Dit is maatwerk per polder: soms is een persbericht voor de lokale media voldoende, soms zal het zinvol zijn om een informatiebijeenkomst te organiseren voor bewoners en organisaties in de polder.

Een aantal tips:

- Overweeg om een feestelijke plenaire bijeenkomst te organiseren voor het ondertekenen van de deelnemersovereenkomst en eventueel de samenwerkingsovereenkomst bij de subsidieaanvraag. Maak hier zo mogelijk een persmoment van (een persmoment is vaak: start aanleg, oplevering laatste ha's). Zoek koppeling met andere ontwikkelingen en momentum in de polder.
- Ga Polderkarren – een excursie met en voor boeren/beleidsmensen naar praktijkervaringen met WIS. Voor een toelichting op de praktische kant, gevolgen voor bedrijfsvoering, financiële kant, randvoorwaarden.

Afbeelding 6. Polderkarren naar de Hoogwaterboerderij.

Bijvoorbeeld:

- een bezoek aan Hoogwaterboerderij in Zegveld:
<https://www.ktczegveld.nl/hoogwaterboerderij/>.
- Bezoek aan een polder waar als WIS is aangelegd al dan niet met alternatieve maatregelen bodemdaling of andere thema's.
- Je kunt een excursie plannen in de verkenningsfase – om interesse te ontwikkelen en afhankelijk van het seizoen.
- Benut bestaande communicatiemiddelen: een nieuwsbrief van het collectief, LTO, waterschap nieuwsbrief voor agrariërs, eigen websites.
- Maak iemand verantwoordelijk voor communicatie.
- Stel elk projectgroep overleg de vraag: hebben we nieuws? Zo ja, hoe delen we dat?
- De website van [Klimaatslim Boeren op Veen](#) en Kenniscentrum voor Bodemdaling en Funderingen (KBF) kan als podium worden gebruikt en ondersteuning bieden.
- Voor projecten met een procesfinanciering vanuit Klimaatslim Boeren op Veen is het [logo 'powered by'](#) beschikbaar.
- Korte filmpjes doen het goed en zijn makkelijk te delen.

NETVLIST

Voorbeelden:

Netvlist: [Aflevering 1](#), [aflevering 2](#), [aflevering 3](#), [aflevering 4](#), [aflevering 5](#), [aflevering 6](#) en [aflevering 7](#).

Vlog: [Ervaringen in polder de Ronde Hoep – Kees Nieuwendijk](#)

Zie bijlage 6 met tips voor vloggen en filmen.

4 Monitoring

Al in de verkenningsfase is het van belang na te denken over de monitoring. Vaak is het een parallel project met aparte financiering. Meestal pakt het waterschap dit op en financiert dat zelf.

Het gaat dan om monitoring vooraf (de nul- situatie) en na de aanleg. Het waterschap kan hierin het voortouw nemen.

Als partners dat willen, kun je een gezamenlijk project opzetten met (extra) grondwaterpeilbuizen en studiegroepen.

Vragen:

- Wat ga je monitoren in de polder en waartoe, voor wie?
- Waar wordt al wat gemeten?
- Waar en hoe te monitoren?
- Wie heeft welke rol?
- Financiering?

Het kan daarbij gaan om drie vormen van monitoring:

- Basismonitoring van grondwaterstand; bij aanleg van een WIS is het goed om in elk geval het waterpeil te volgen om te kunnen zien wat de effecten zijn. Neem in het projectplan op dat elke deelnemer minimaal één peilbuis/inspectieput plaatst. Hiermee kan hij zien wat de grondwaterstand doet en hier eventueel op sturen en melding van doen. De nul- situatie!
- Uitgebreide monitoring; afhankelijk van het gebied wil het waterschap meer weten over de effecten en gevolgen op de bodemdaling, grondwaterstanden, wateraanvoer, waterkwaliteit, ecologie en het operationele peilbeheer. De intensiteit van deze monitoring kan van polder tot polder verschillen.
- Kennismonitoring, aansluiting met landelijke monitoring; tenslotte is er soms sprake van monitoring in het kader van het Nationaal Onderzoeksprogramma Broeikasgassen Veenweiden ([NOBV](#)), naar de uitstoot van broeikasgassen.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Voorbeeld vragenlijst keukentafelgesprekken

Vragen voor het rondje langs de boeren

Bodemdaling remmen/ CO₂-uitstoot verminderen

- Ervaart u bodemdaling/ heeft u last van bodemdaling?
- Link tussen bodemdaling – verbranden veengrond - vrijkomen CO₂ bekend?
- Zou u met bodemdaling remmende maatregelen aan de slag te willen gaan? Wat is uw motivatie (zowel bij ja als nee)?
- Heeft u kennis van de verschillende maatregelen om bodemdaling tegen te gaan?
- Met welke maatregelen zou u aan de slag willen?
- In de Regionale Veenweide Strategie van Utrecht gaat men uit van 10% transitie in het veenweidegebied. Ziet u daar mogelijkheden voor in deze polder?

Klimaatadaptatie/ Waterbeheer

- Hoe kijkt u aan tegen het huidige peilbeheer?
- Zijn er in het verleden veranderingen qua waterhuishouding in het gebied geweest (bv peilverlaging)? Hoe kijkt u daar nu tegenaan?
- Heeft u wel eens wateroverlast ervaren? Zo ja wat was de wateroverlast en wanneer trad deze op (weersomstandigheden, seizoen)?
- Door klimaatverandering zal er toename van wateroverlast zijn. Bij aanleg van WIS en/of peilverhoging zal dit nog sterker toenemen. Daarom is extra berging noodzakelijk om risico op (extra) wateroverlast te voorkomen (we hebben nog geen getallen voor uw polder). Ziet u mogelijkheden om extra berging te realiseren of wilt u het risico liever accepteren (onder welke voorwaarden)?
- Door klimaatverandering zal meer wateraanvoer nodig zijn in de zomer. Bij aanleg van WIS neemt dit sterk toe. Is het water makkelijk bij uw percelen te krijgen? Ziet u mogelijkheden water in de polder vast te houden ten behoeve van de droge periode?

Gezond water

- Hoe beoordeelt u de kwaliteit van het water en de biodiversiteit in de sloten rondom uw percelen?
- Is er in de sloten rondom uw percelen sprake van kroosbedekking, zo ja waar?
- Zou u zelf willen monitoren t.b.v. een levendige boerensloot? (Dat geeft mogelijkheid om (in deze polder) een studiegroep te vormen)
- Ziet u mogelijkheden/ kansen voor verbetering van de waterkwaliteit en/of biodiversiteit in het gebied? Wat is daarvoor nodig?
- Zou u een natuurvriendelijke oever willen aanleggen?
- Heeft u last van oeverafkalving? Is er motivatie om dit tegen te gaan bijv. door combinatie met natuurlijke = stabielere (voor)oeveren?
- Bent u aangesloten bij het agrarisch collectief?

- Doet u al mee met een ANLB-pakket ecologisch slootschonen, baggeren met de baggerstrook en/of botanische weideranden, waarom wel/niet? Is dit in alle sloten?
- Bent u bekend met de regeling Regionaal Partnerschap Water en Bodem en de maatregelen die binnen deze regeling subsidiabel zijn?

Stikstof

- Hoe staat u tegenover de stikstofopgave? We zijn op de hoogte van het standpunt van het Utrechtse Stikstofcollectief, we willen er ook rekening mee houden en ondertussen ook kijken waar we nu wel mee aan de slag kunnen. Ziet u hier mogelijkheden voor (voor zover er samenhang met wateropgaven is)?
- Of gaat u het liefst voor een polderperspectief met alle opgaven en met alle boeren, ook de stoppende?

Overig/algemeen

- Welke opgaven ziet u in de polder?
- Welke opgave heeft voor u prioriteit, wat zou u graag oplossen?
- Welke opgave kan wat u betreft wel even wachten?
- Zijn er nog belangrijke zaken die invloed hebben op eventuele deelname aan het polderproces die u met ons wilt delen?

Bijlage 2: Checklist Globaal drainplan

Dit is een uitgebreide checklist. Je kunt deze in de verkenningsfase globaler gebruiken. Van belang is te weten waar welke vorm van WIS (totale lengte buizen + type), hoeveel putten, aanverwante voorzieningen nodig zijn.

Checklist bij de boer:

- Alle percelen in beeld: lengte, breedte;
- Waar liggen gedempte sloten: lengte, breedte, locatie;
- Waar ligt verharding (puin, beton e.d.). Kavelpad van Stelconplaten kan worden uitgelicht en later teruggelegd;
- Waar liggen greppels en greppelbuizen;
- Waar liggen andere obstakels in of op het land (hoogspanningsmasten);
- Heeft sloot waar eindrain in uit komt voldoende aan en afvoercapaciteit (dit mag geen hoofdwatergang zijn, stem eventueel af met het waterschap);
- Aanwezigheid en positie hoog watersloten of onderbemaling. En wat gebeurt er met de onderbemaling? Gaat die uit of ga je daarmee sturen?
- Geschiktheid van het perceel: is de perceelhoogte t.o.v. zomerpeil (drooglegging) tussen de 35 en 60 cm;
- Het aanwezig zijn van wellen (= kwel);
- Aan en afvoercapaciteit sloot waar eindrain in uit komt. Bagger eerst verwijderen om vervuiling drain te voorkomen;
- Doorlaatbaarheid grond i.v.m. bepalen drainafstand – % veen/ klei. Vraag ook aan deelnemer welke percelen natter en droger (kleiiger) zijn;
- Wat is rijgedrag en koe verkeer op een perceel i.v.m. positie van de pomp put of een centrale put naar de sloot, aanleg stroomkabel. Vraag ook aan de deelnemer waar nattere en drogere plekken liggen;
- Wat voor een eindrain: in een put of als een bundel buizen met een filter direct in de sloot;
- Het al of niet afrasteren ter hoogte van de centrale in-/uitlaat van de drain;
- Is er extra eindbuisbescherming nodig t.b.v. sleepslangen;
- Is er grote kans op overgroei van de inlaat, dan eindbuis verder in de sloot aanleggen;
- Positie verzamelputten i.v.m. eventueel toekomstige stroomvoorziening drukdrainage;
- Kans op aanwezige boomstronken is er een gedetailleerde bodemkaart beschikbaar?
- Hoogte variatie (t.o.v. NAP) op het perceel.

Voorafgaand aan een inloopdag kaarten naar de deelnemers sturen op A3-formaat, zoals bijvoorbeeld ANH-hoogte kaarten, Google maps satellietkaarten, waarop goed percelen, gedempte sloten enz. te zien zijn en waarbij de eventueel lager of hoger gelegen percelen ook goed onderscheiden worden. De deelnemer kan op de kaarten zijn situatie schetsen en de aanwezige obstakels en koe verkeer intekenen.

Afbeelding 7: Voorbeeld drainplan.

Bijlage 3: Voorbeeld deelnemersovereenkomst

Deelnemersovereenkomst, titel project in de polder xxxxx

Plaats, datum

Ondergetekenden, (verder genoemd de deelnemers) verklaren deel te nemen aan het project <naam>, in de polder <naam>, gelegen binnen de gemeente<naam> en het beheergebied van <waterschap>. Doel van het project is het vertragen van bodemdaling met grootschalige aanleg van onderwaterdrainage ingepast in de landbouwkundige bedrijfsvoering, in combinatie met optimaal peilbeheer en de monitoring van effecten. Naast de aanleg van een collectief waterinfiltratiesysteem zetten de deelnemers zich ook in voor de biodiversiteit (verduurzaming van water, bodem en soortenrijkdom) in deze polders.

Dit project maakt onderdeel uit van de samenhangende aanpak van het programma <nader in te vullen>.

Op de opgegeven percelen van de deelnemers (zie bijgaande kaart en tabel) zal in deze eerste fase vooral passieve en enkele actieve waterinfiltratiesystemen worden gerealiseerd, het is de intentie om de aanleg hiervan met subsidie van Provincie Zuid-Holland te financieren en in de periode xxx-xxx uit te voeren. Het project wordt alleen uitgevoerd als de subsidie wordt toegekend.

De deelnemers zijn akkoord met de aanleg van waterinfiltratiesystemen en verduurzamingsmaatregelen op hun percelen/ bedrijf zoals uitgewerkt in deze subsidieaanvraag en dat die namens hen wordt ingediend door <partij xx>. De deelnemers verklaren een eigen bijdrage te leveren van XXX 500 euro per hectare van hun land dat wordt voorzien van waterinfiltratie. De provincie stelt dan een budget van 1000 euro per deelnemende hectare beschikbaar voor het treffen van (aanvullende) verduurzamingsmaatregelen. LTO Noord coördineert het innen en uitbetalen van de eigen bijdrage van de deelnemers.

De deelnemers verklaren tevens akkoord te gaan met het verzorgen van de complete aanvraag en uitvoering van en verantwoording over het complete projectplan door <partij xx> in overleg met <partijen xxxx.>

Indien de financiering niet zou worden toegekend, zal van de deelnemers ook geen eigen bijdrage worden gevraagd. Er kunnen in het geval van het niet doorgaan van het projectplan dan ook geen rechten aan deze overeenkomst worden ontleend en eventueel gemaakte kosten worden gedeclareerd. De deelnemers dragen zelf het risico van eventuele schade aan gewas of perceel als gevolg van de aanleg van de waterinfiltratiesystemen.

Het project (eerste fase) wordt bij subsidietoekenning uiterlijk in <projectperiode > uitgevoerd. De mogelijkheid om af te zien van deelname kan in zwaarwegende gevallen worden bekeken in overleg met alle partijen.

De deelnemers verklaren tevens akkoord te gaan met monitoring door agrarisch collectief <naam> en het waterschap. Dit betekent onder andere dat de deelnemers toegang verlenen tot de percelen voor de uitvoering van de monitoring. Het monitoringsplan wordt afgestemd met de deelnemers en deelnemers kunnen inbreng leveren.

De looptijd van de aanleg van het waterinfiltratiesysteem is < van ... tot>.

De mogelijkheid om af te zien van deelname kan in zwaarwegende gevallen worden bekeken in overleg met alle partijen.

Namens penvoeder organisatie <naam>

<naam>, voorzitter

Handtekening

De deelnemers:

Naam	Adres	Postcode	Plaats	KvK nummer	Handtekening voor deelname

Bijlage 4: Voorbeeld aanbestedingsbrief

Geadresseerde (namen drainagebedrijven)

Kenmerk :

Betreft: verzoek tot inschrijving in kader van de Aanbesteding ‘aanleg waterinfiltratiesystemen in de polder xxx’

Plaats, datum,

Geachte heer/ mevrouw,

1. Aanleiding van de aanbesteding

<Partij x/de aanvrager> heeft, samen met agrariërs/ grondeigenaren in de polder Y, ondersteund door partij Y en Z en in afstemming met < gemeente, provincie, waterschap> het initiatief genomen tot het project ‘Klimaatslim boeren op veen in de polder x. In dit project werken Partij X, de agrariërs/ grondeigenaren en overheden samen aan de aanpak van bodemdaling en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. Met dit project worden waterinfiltratiesystemen (WIS) aangelegd op minimaal xxx hectare agrarisch gebruikte percelen (grasland). De uitvoering is voorzien in de periode 2023-2025 (uitvoering gereed eind 2024).

Voor dit project heeft de <Partij x> subsidie ontvangen van < overheid>. De uitvoering wordt door ons in overleg met de aannemer verantwoord. Bijgaande ‘Detailbeschrijving maatregelen Klimaatslim boeren in POLDER Y (bijlage) gaat in op de technische beschrijving van de aanleg, de deelnemers, ligging van de percelen en gewenste wijze van de aanleg van WIS in het projectgebied.

2. Verzoek tot het uitbrengen van een offerte

<Partij X> is als ontvanger van de provinciale subsidie verantwoordelijk voor de uitvoering van voornoemd plan en neemt met deze brief het initiatief tot het aanbesteden van de aanleg van het WIS.

Wij nodigen u uit om offerte uit te brengen voor de uitvoering van de aanleg van WIS op de percelen in de genoemde periode.

3. Eisen

a. Algemene eisen

<Partij X> stelt de volgende algemene eisen; de inschrijver dient:

- aantoonbaar de continuïteit in financieel en organisatorisch opzicht van hun organisatie te waarborgen;

- aantoonbaar de integriteit van hun organisatie te waarborgen;
- een vast aanspreekpunt aan te stellen waarmee de opdrachtgever / projectleider namens de opdrachtgever communiceert;
- een flexibel planningsysteem te hanteren;
- een (nagenoeg) ongestoorde bedrijfsvoering van de deelnemers (grondeigenaren / grondgebruikers) te waarborgen;
- de voorschriften uit hoofde van de natuurbeschermingswet en daarmee verband houdende regelgeving 'naar de letter' na te leven;
- de verkeersvoorzieningen conform de plaatselijke verordeningen en specifieke aanwijzingen te gebruiken.

Op de te sluiten overeenkomsten zullen de Algemene Inkoopvoorwaarden Provincies 2022 van toepassing zijn met dien verstande dat:

- Waar gesproken wordt over 'provincie' gelezen dient te worden: <PARTIJ X>.
- Art 12.3 aanvullend: betaling zal plaatsvinden binnen 30 dagen voor zover het subsidie betalingschema van de provincie XXX aan de <PARTIJ X> dit mogelijk maakt. Als de dertig dagen niet nagekomen kunnen worden zal zo snel mogelijk in overleg getreden worden met de opdrachtnemer. We verwachten van de opdrachtnemer flexibiliteit bij het hanteren van de betalingstermijnen.
- Art 12.4 is niet van toepassing.

b. Uitvoeringseisen

In de voorbereiding hebben drainagedeskundigen samen met de landeigenaar vastgesteld wat zijn voorkeur is om de WIS aan te leggen. Dit vormt de basis voor het overzicht van totaal benodigde drains, lengtes, pompen en andere voorzieningen. Het gaat in deze aanbesteding om de realisatie van de waterinfiltratiesystemen (actief of passief; uitgewerkt per deelnemer; zie bijlage) en daar bij horende voorzieningen. Bijlage 1 bij deze brief bevat de technische specificaties van de realisatie. De volgende uitvoeringseisen zijn daarbij van toepassing:

1. Uitvoering dient te geschieden op basis van de hiervoor genoemde technische kenmerken.
2. Uitvoering dient te geschieden in de jaren 2023-eind 2024. De doorlooptijd wordt in overleg met de opdrachtgever verder geconcretiseerd.
3. De uitvoering dient in overleg met de agrariërs en de technisch toezichthouder namens partij X te worden verkend en vastgesteld (maatwerk per agrariër moet mogelijk zijn). Het drainageproces dient te worden uitgevoerd met apparatuur die een stabiel en ongestoord infiltratie- en drainageproces waarborgt.
4. Uitgewerkte drainageplannen (tekeningen per perceel) worden opgesteld in overleg met de deelnemers en vormen vertrekpunt voor de uitvoering.
5. De drainafstand bedraagt gemiddeld x m.
6. De draindiepte wordt per perceel bepaald. De technische bijlage wordt hierbij als uitgangspunt gehanteerd. De drains worden horizontaal aangelegd. De drains liggen op een diepte van minimaal 15 cm onder het winterpeil.

7. De WIS wordt geleverd in de vorm van PE-materiaal (gerecycled PVC), de omhulling is ook van gerecycled materiaal, bijvoorbeeld Sisal.
8. De pompen hebben een capaciteit van maximaal 10 m³/uur.
9. Het draineerproces dient zodanig te zijn ingericht dat er nagenoeg geen schade aan bodem en grasmat wordt veroorzaakt. De inschrijver dient te zorgen voor de noodzakelijke klic-meldingen en let op bij eventuele gas- en waterleidingen.
10. De inschrijver dient rekening te houden met de aanwezigheid van (onverteerde) boomstammen in percelen. Indien noodzakelijk voor de aanleg van de drainage dienen deze te worden verwijderd. Ontstane gaten dienen binnen de begroting te worden opgevuld met grond uit het gebied.
11. De inschrijver moet bij de uitwerking van de oplossingen uitgaan van geldende wet- en regelgeving en van toepassing zijnde richtlijnen en normeringen. Dit zal bij de voorbereiding en uitwerking van de specifieke aspecten aangetoond moeten worden. Hierbij moet o.a. gedacht worden aan de CROW-publicaties, ISO-normen, CUR-aanbevelingen en regelgeving/eisen van overheden e.d. De inschrijver houdt rekening met de KIWA-richtlijn 'BRL 1411. Beoordelingsrichtlijn voor het KOMO-procescertificaat voor buisdrainage en veenweideninfiltratie' (KIWA, 2021). Afwijking van deze KIWA-richtlijn (meer dan de genoemde drainafstand) kan alleen in overleg en na toestemming van de opdrachtgever.
12. Uit navraag bij het waterschap XXXX is gebleken dat voor de in deze subsidieaanvraag beschreven activiteiten geen watervergunning of melding is vereist.
13. Europese en nationale regelgeving verplichten de <PARTIJ X> een toereikende controle door controleurs van/namens de Europese Unie en de Provincie Zuid-Holland bij de door de vereniging gekozen leveranciers mogelijk te maken. Dit betekent, dat de gekozen leveranciers onvoorwaardelijk dienen in te stemmen met verlening van toegang aan aangewezen controleurs tot de (uitsluitend) van dit project bij u aanwezige projectadministratie en bewijsstukken.
14. De uitvoering van het werk dient op toereikende wijze gevolgd te kunnen worden. Bij voorkeur door middel van elektronische systemen (GPS).
15. De uitvoering van het werk dient per 1 XX 2024 voor tenminste 50% gereed te zijn.

4. Aanbesteding/inschrijving

Conform de algemeen geldende aanbestedingsregels vraagt <partij X> minimaal drie drainagebedrijven om in te schrijven. Wij vragen u om in de Nederlandse taal in te schrijven en in een door u bij de inschrijving gevoegd beknopt plan van aanpak aan te geven hoe u te werk gaat waarbij u expliciet rekening houdt met de hiervoor omschreven eisen. Wij vragen u bij de prijsbepaling in euro's naast een totaalprijs ook een specificatie van onderdelen te vermelden. De prijsopgave is exclusief en inclusief BTW. Uw gestanddoeningstermijn is minimaal 45 dagen.

5. De gunningsprocedure

De beoordelingscommissie bestaat uit de projectleider (tevens bestuurslid) van de <PARTIJ X>, twee adviseurs en één of enkele deelnemende agrariërs. Een kennismakingsgesprek met de uitgenodigde uitvoerder(s) maakt onderdeel uit van de

beoordeling. Een vragenlijst met te verwachte vragen is toegevoegd. De opdracht wordt gegund na beoordeling door de beoordelingscommissie van de inschrijvingen. De beoordeling vindt plaats op basis van prijs en kwaliteit met een wegingsfactor van elk 50%. De beoordeling van kwaliteit vindt plaats op basis van een check op de algemene en uitvoeringseisen en het offertegesprek met de beoogde uitvoerders. Bij een gelijk aantal punten kan gekozen worden om meer dan 1 inschrijver de opdracht deels te gunnen.

De <PARTIJ X> is niet verplicht de opdracht in het kader van deze aanbesteding te gunnen en behoudt zich het recht voor de aanbesteding te staken indien zij daartoe aanleiding ziet. De indiener van de inschrijving heeft geen recht op vergoeding van kosten gemaakt in het kader van deze aanbesteding.

De <PARTIJ X> / begeleidingscommissie stelt u in de gelegenheid schriftelijk vragen te stellen. Het tijdpad voor de selectie- en gunningsprocedure is als volgt:

- Verzenden offerteaanvraag <DATUM>
- Vragen/inlichtingen indienen voor <DATUM>
- Antwoord op vragen/informatie voor <DATUM>
- Indienen inschrijving/offerte voor <DATUM>
- Presentatie/kennismaking tussen <DATUM>
- Selectie en gunning na <DATUM>
- Start z.s.m. na opdrachtverlening in overleg met opdrachtgever

Met vriendelijke groet,

<NAAM>

Voorzitter C <PARTIJ X> / projectleider

Bijlage 5: Voorbeeld opdrachtbrief draineur

Geachte heer, mevrouw, beste xxx

Bij deze wil ik u laten weten dat we <naam bedrijf> het werk gunnen voor de uitvoering en aanleg van <xxxxx> te <xxxx>.

Het werk wordt uitgevoerd zoals aangegeven in ons offerteverzoek en conform de offerte die u heeft uitgebracht op <dd-mm-jj> en conform bijlagen.

<Optioneel> Aanvangen van het werk kan pas na de vergunningverlening. De aanvraag is gedaan en in behandeling. U ontvangt z.s.m. bericht als wij de vergunning ontvangen hebben.

Voordat u gaat beginnen willen we dat u bij elk bedrijf een startgesprek voert met de deelnemer, waarbij ook <kwaliteitscontroleur/ maker drainplan> aanwezig is. Dan wordt met de deelnemer besproken en uitgelegd wat wordt gedaan, en waar. De deelnemer heeft daar al in een eerder stadium goedkeuring voor gegeven, maar dan is het nogmaals duidelijk wat de verwachtingen en afspraken over en weer zijn. Ook kunt u met hem afspreken wanneer u op zijn land mag werken.

Meerwerk- en of afwijkingen van het werkplan graag vooraf melden bij <penvoerder>. Om u en ons te helpen het werk goed uit te voeren zal <projectbegeleider> regelmatig in het veld kijken. Deze hanteert daarbij een checklist die wordt gebruikt als handvat om de technische eisen te kunnen nalopen (zie bijgevoegd document).

Factureren graag per deelnemer, als het werk bij betreffende deelnemer is afgerond. U kunt facturen sturen aan: xxxxxx ovv <projectnaam>/ naam bedrijf/ oppervlakte per bedrijf.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en wensen u veel succes met de werkzaamheden.

Met vriendelijke groet

Bijlage 6: Tips voor filmen/vloggen

Beelden zeggen vaak meer dan woorden. En nodigen ook meer uit om te kijken. Wil je een filmpje maken over je polderproces? Dat mogen informele filmpjes zijn, gewoon uit de praktijk. Opgenomen met de smartphone. Hoe natuurlijker, hoe beter! Dus film vooral in je eigen omgeving.

Input filmpje – max. 2 minuten

Houd het doel van het filmpje voor ogen: je wilt de kijker meenemen in je verhaal. Bedenk dus goed van tevoren wat je wilt vertellen; wat wil je dat de ander met je boodschap doet of waar wil je dat íe over na gaat denken?

- Zorg voor een pakkende introductie: plaats jezelf dus het liefst bij datgene waar je over wilt vertellen/in de omgeving waar je verhaal over gaat. Of heb iets bij de hand dat je eventueel kunt laten zien.
- Vertel wie je bent en waar je je mee bezig houdt (wat je doet).
- Vertel over de keuzes die je maakt om klimaatslim te ondernemen op veen/ of over het belang van klimaatslimme oplossingen. En wat daar wat jou betreft voor nodig is.
- Je kunt ook een oproepje toevoegen aan je verhaal: ‘wie wil samen met mij (en eventuele andere partners) aan de slag met...’

Waar moet het filmpje aan voldoen/ tips voor de opname

- Neem het filmpje op met je smartphone.
- Een filmpje is geen live beeld. Dus een nieuwe opname is zo gemaakt en er kan geknipt worden in het beeld. De opname wordt later gemonteerd. Dus geen probleem als je in beeld ziet dat je de camera aan zet of dat je de camera uit zet; dit kan er worden afgeknipt. Kijk voor het bewerken van films bijvoorbeeld naar de gratis app **InShot** [hier in de app store](#)
- Houd je camera overdwars/ in een liggende positie. Dus NIET rechtop.
- Zet je camera eventueel ergens tegenaan op ooghoogte. Dan hoeft je de camera niet vast te houden, is het beeld stabiel en heb je je armen vrij.
- Zorg dat je gezicht en bovenlijf goed in beeld zijn/ portretweergave. Op ooghoogte.
- Zorg dat je de opname maakt zonder tegenlicht. Dus NIET voor een raam of tegen de zon in.
- Zorg dat er minimale omgevingsgeluiden zijn zodat je goed verstaanbaar bent. Houd bij een buitenopname rekening met wind: het is NIET mogelijk windgeluid weg te poetsen.
- Kies bewust de locatie van je opname.
 - Een toepasselijke locatie spreekt aan (bijv. in de stal)
 - Zorg dat er niet te veel ‘rommel’ in je beeld staat. Dit leidt enorm af.
- Probeer ontspannen over te komen en te glimlachen. Een vrolijk gezicht is altijd prettig om naar te kijken.

Succes!